

Centralne Muzeum Jeńców Wojennych
w Łambinowiczach-Opolu

Katalog wystawy/Ausstellungskatalog

Po wojnie.
**Obóz Pracy w Łambinowiczach
(1945–1946)**

Nach dem Krieg.
**Arbeitslager Łambinowice
(1945/46)**

Redakcja naukowa / Wissenschaftliche Redaktion

Renata Kobylarz-Buła

Opole 2015

Szanowni Państwo!

Obóz pracy, który istniał w Łambinowicach od lipca 1945 r. do października 1946 r., jest częścią bardzo bolesnej i powikłanej polskiej, polsko-niemieckiej i – rzecz jasna – śląskiej historii okresu bezpośrednio powojennego. Miejsce to łączyło wiele funkcji. Poza obozem pracy był to także obóz wysiedleńczy, w którym gromadzono ludność niemiecką lub za taką uznawaną przed jej wywiezieniem z terytorium państwa polskiego; izolacyjny i karny – przetrzymywano w nim członków organizacji nazistowskich, byłych strażników więziennych i obozowych, żołnierzy Wehrmachtu. Znaczną część osadzonych stanowili tzw. autochtoni, mieszkańcy Śląska Opolskiego, optujący za polskością, których przynależność narodowościowa miała zostać poddana weryfikacji. Podobnych obozów było na samym Śląsku Opolskim około stu, a w skali kraju – kilkaset.

Łambinowice, obok obozu w Świętochłowicach na Górnym Śląsku, stały się symbolem powojennych losów Ślązaków, a także brutalności i represyjności polskich władz komunistycznych. W obozie w Łambinowicach, który podlegał Powiatowemu Urzędowi Bezpieczeństwa Publicznego w Niemodlinie, przetrzymywano w sumie od 5 do 6 tys. ludzi. Spośród nich życie straciło – w wyniku chorób, niedożywienia, wyniszczającej pracy, a także bezpośrednich aktów przemocy ze strony strażników – od 1 do 1,5 tys. osób.

Wystawa przygotowana przez Centralne Muzeum Jeńców Wojennych w Łambinowicach-Opolu w bardzo rzetelny sposób przedstawia wszystkie, nawet najbardziej drażliwe karty z historii obozu. Wpisuje się w trwające do ponad dwudziestu lat starania o opisanie dziejów i upamiętnienie tego szczególnego miejsca, których wcześniejsze etapy to: pionierska książka Edmunda Nowaka *Cień Łambinowic*, wydana w 1991 r., a następnie otwarcie cmentarza ofiar obozu.

Jedną z najbardziej wymownych fotografii zamieszczonych na wystawie pokazuje grupę więźniarek zmuszanych do ekshumowania gołymi rękami szczątków radzieckich jeńców wojennych. Około 40 tys. z nich straciło życie w niemieckim obozie jenieckim w Łambinowicach, wówczas Lamsdorf. W wyniku m.in. tych właśnie ekshumacji, prowadzonych bez zachowania elementarnych środków ostrożności, w obozie pracy wybuchła epidemia tyfusu, która przyniosła największą liczbę ofiar. To zdjęcie przede wszystkim pokazuje jednak logikę zbrojowej odpłaty i próbę wymierzenia sprawiedliwości, które uderzają nie w rzeczywistych sprawców, ale w osoby należące do tej samej grupy narodowej. Niemieckie kobiety zostały potraktowane jako odpowiedzialne za zbrodnie popełniane w tym samym miejscu w imieniu III Rzeszy zaledwie kilka czy kilkanaście miesięcy wcześniej. Trzeba też dodać, że część polskich strażników Obozu Pracy w Łambinowicach, m.in. znany z sadystycznych skłonności jego pierwszy komendant Czesław Gęborski, przeszła wcześniej przez nazistowskie obozy albo w inny sposób doświadczyła niemieckich prześladowań. Wiedza o tym, co wydarzyło się wcześniej, w czasie II wojny światowej, a także o powszechnej brutalizacji życia i erozji norm moralnych w następstwie wojennego kataklizmu, jest niezbędna do zrozumienia tego, co stało się w Łambinowicach w latach 1945–1946. W żadnym razie nie po to, by usprawiedliwiać bestialstwo konkretnych sprawców, ale by wyjaśniać i opisywać, dlaczego takie obozy jak ten w Łambinowicach powstawały i dlaczego działy się tam rzeczy straszne, na ogół niewyobrażalne z naszego współczesnego punktu widzenia. Wystawa – otwarta w 2013 r. w Centralnym Muzeum Jeńców Wojennych w Łambinowicach-Opolu – pozwala nam zbliżyć się do odpowiedzi na te pytania, choć ostatecznie każdy zwiedzający musi poszukiwać ich samodzielnie. Na tym polega zresztą rola rzetelnej wystawy – skłaniać do myślenia, poruszać sumienia.

Paweł Machcewicz
Dyrektor Muzeum II Wojny Światowej
w Gdańsku

Sehr geehrte Damen und Herren,

das Arbeitslager, das es vom Juli 1945 bis zum Oktober 1946 in Łambinowice gab, ist Teil der schmerzhaften und verwickelten polnischen, deutsch-polnischen und – selbstredend – auch der schlesischen Geschichte der unmittelbaren Nachkriegszeit. Der Ort vereinte viele Funktionen. Neben einem Arbeitslager war es auch ein Aussiedlungslager, in dem Deutsche bzw. als solche geltende Menschen vor ihrer Ausweisung aus dem polnischen Staatsgebiet zusammengebracht wurden; ein Absonderungs- und Straflager – man internierte dort Mitglieder von Nazi-Organisationen, ehemalige Gefängnis- und Lagerwärter sowie Soldaten der Wehrmacht. Einen beträchtlichen Teil der Insassen bildeten sog. Autochthonen. Es waren Bewohner des Opper Schlesiens, die sich als Polen bekannten und dahingehend überprüft werden sollten. Ähnliche Lager gab es allein im Opper Schlesien etwa einhundert und landesweit mehrere hundert.

Neben dem Lager im ober-schlesischen Świątuchłowice wurde Łambinowice zu einem Symbol für das Nachkriegsschicksal der Schlesier sowie für die brutale und repressive Vorgehensweise der kommunistischen Führung Polens. Im Lager Łambinowice, das dem Kreissicherheitsamt Niemodlin unterstellt war, wurden insgesamt 5.000 bis 6.000 Menschen inhaftiert. Zwischen 1.000 und 1.500 von ihnen kamen zu Tode – sei es durch Krankheiten und Unterernährung, kräftezehrende Arbeit oder durch direkte Gewaltanwendung seitens der Wachmannschaft.

Die Ausstellung des Zentralen Museums der Kriegsgefangenen in Łambinowice-Opole stellt sehr aufrichtig alle, sogar die heikelsten Geschichtskapitel des Lagers dar. Sie fügt sich nahtlos in das seit über zwei Jahrzehnten währende Bemühen, die Geschichte dieses besonderen Ortes zu beschreiben und zu bewahren. Frühere Stationen waren das bahnbrechende Buch *Schatten von Łambinowice* Edmund Nowaks von 1991 und die Eröffnung eines Friedhofs für die Opfer des Lagers.

Eine der aussagekräftigsten Fotografien in der Ausstellung zeigt eine Gruppe weiblicher Insassen, die gezwungen wurden, Überreste sowjetischer Kriegsgefangener mit bloßen Händen zu exhumieren. Rund 40.000 von ihnen waren im deutschen Kriegsgefangenenlager Łambinowice, damals Lamsdorf, ums Leben gekommen. Nicht zuletzt durch diese Exhumierungen, die ohne Einhaltung elementarer Vorsichtsmaßnahmen stattfanden, brach im Arbeitslager eine Typhusepidemie aus, die besonders viele Todesopfer forderte. Dieses Bild zeigt jedoch vor allem die Logik der kollektiven Vergeltung und versuchten Gerechtigkeitsausübung, deren Zielscheibe nicht die eigentlichen Täter waren, sondern Menschen aus derselben Volksgruppe. Deutsche Frauen wurden dabei behandelt als mitverantwortlich für Verbrechen, die am gleichen Ort im Namen des Dritten Reiches nur wenige Monate zuvor begangen worden waren. Es sei hinzugefügt, dass mehrere polnische Wachleute des Arbeitslagers Łambinowice, darunter der für seine sadistischen Neigungen bekannte erste Lagerkommandant Czesław Gęborski, zuvor durch NS-Lager gegangen oder auf andere Weise von Deutschen verfolgt worden waren. Erkenntnisse darüber, was im Zweiten Weltkrieg geschehen war, sowie über die allgemeine Brutalisierung des Lebens und die Erosion moralischer Normen im Gefolge des Kriegsdesasters sind unerlässlich, um zu verstehen, was 1945 und 1946 in Łambinowice geschah. Keinesfalls, um die Bestialität konkreter Täter zu rechtfertigen, sondern um aufzuklären und zu schildern, weshalb es Lager wie jenes in Łambinowice gab und warum sich dort schreckliche Dinge ereigneten, wie sie aus unserer heutigen Sicht im Allgemeinen unvorstellbar sind. Die 2013 im Zentralen Museum der Kriegsgefangenen in Łambinowice-Opole eröffnete Ausstellung bringt uns der Beantwortung dieser Fragen näher, wenngleich jeder Besucher letztendlich selbst nach Antworten suchen muss. Darin besteht ja auch die Rolle einer aufrichtigen Ausstellung: zum Nachdenken bewegen, das Gewissen berühren.

Paweł Machcewicz

Direktor des Museums des Zweiten Weltkriegs
in Gdańsk

Szanowni Państwo!

Otwarcie 3 grudnia 2013 r. w łambinowickiej siedzibie Centralnego Muzeum Jeńców Wojennych w Łambinowicach-Opolu wystawy stałej pt. *Po wojnie. Obóz Pracy w Łambinowicach (1945–1946)* było ważnym wydarzeniem w życiu naszej instytucji. Ekspozycja wieńczy pięćdziesięcioletnią pracę Muzeum, służącą budowaniu solidnych podstaw do upowszechniania wiedzy o tragicznym dziedzictwie XX wieku, które stanowi istotę Miejsca Pamięci Narodowej w Łambinowicach. Jest to przede wszystkim fatalne dziedzictwo nazizmu i komunizmu, dwóch totalitarnych systemów, które w Łambinowicach (do końca II wojny światowej: Lamsdorf) pozostawiły ciągle widoczne i odczuwalne ślady oraz które złożyły się na jego skomplikowaną, ale typową dla podzielonego różnorodnymi granicami Śląska, symbolikę.

Wystawa jest rezultatem wieloletnich badań historycznych, zapoczątkowanych w Muzeum przez Edmunda Nowaka w czasie przelomu 1989 i 1990. Dotychczas towarzyszyło im upowszechnianie ustaleń na spotkaniach naukowych oraz w publikacjach. Były też one jednocześnie niezbędne w długotrwałym procesie kształtowania symbolicznej przestrzeni miejsca pamięci, w części dotyczącej Obozu Pracy w Łambinowicach (1945–1946), którą dziś tworzą upamiętnienia, w tym cmentarz ofiar. Brakowało tego ostatniego elementu – wystawy, tj. przejrzystej wizualnej prezentacji zarówno dziejów obozu i przetrzymywanych w nim ludzi, jak i funkcjonowania pamięci o nich.

W tym kontekście rozszerzenie ekspozycji stałej w Muzeum w Łambinowicach – wcześniej skupionej przede wszystkim na II wojnie światowej – o nowy, powojenny wątek ułatwia wprowadzenie do pamięci historycznej wiedzy na temat tragicznych następstw wojny w tym konkretnym miejscu i stwarza warunki do odpowiedzialnej pracy edukacyjnej. Ekspozycja wyraziście uzmysławia jednak nie tylko konsekwencje procesu historycznego, który rozpoczęło pojawienie się i rozprzestrzenienie nazizmu, skutkującego po zakończeniu wojny wysiedleniami i represjami, w tak dużym stopniu przeprowadzonymi na Śląsku. Pokazując bezpośrednie i dalekosiężne następstwa II wojny światowej, wystawa dodatkowo wzmacnia antywojenny przekaz Miejsca Pamięci Narodowej w Łambinowicach – aż trzykrotnie naznaczonego wojną. Pamiętajmy przecież, że Lamsdorf to jenieckie obozy w czasie obu wojen światowych i jeszcze w wieku XIX, podczas wojny prusko-francuskiej.

Wydarzenie ma zatem znaczenie historyczne i społeczne. *Po wojnie. Obóz Pracy w Łambinowicach (1945–1946)* to pierwsza w Polsce próba przedstawienia historii powojennego obozu, a także późniejszych konsekwencji jego istnienia oraz swoistej walki dwóch pamięci: polskiej i niemieckiej, bez relatywizacji (pierwsza, ale nie jedyna: w październiku 2014 r. Muzeum Miasta Jaworzna otwarło stałą ekspozycję pt. *Obóz dwóch totalitaryzmów. Jaworzno 1943–1956*). Jest to też próba przełamania uprzedzeń i historiograficznych kontrowersji obciążających relacje polsko-niemieckie i stosunki interetniczne na Śląsku Opolskim. Chcemy tą ekspozycją, a także niniejszym katalogiem skłonić do refleksji nad dramatycznymi losami ludzi, uwikłanymi w wojenne i powojenne wydarzenia, a tym samym do lepszego poznania i rozumienia najnowszych dziejów naszego regionu i kraju.

Katalog wystawy, który oddajemy do Państwa rąk, wzbogaciliśmy dodatkowo o zapis towarzyszącej wernisażowi ciekawej debaty historycznej z udziałem polskich naukowców: Stanisława Jankowiaka, Bernarda Linka, Pawła Machcewicza, Piotra Madajczyka, Edmunda Nowaka i Krzysztofa Ruchniewicza. Daje ona szerokie tło wydarzeniom, o których traktuje nasza ekspozycja. Łambinowicka debata wpisuje się też w toczącą się ciągle, choć ze zmienną intensywnością, dyskusję o potwornościach II wojny światowej i ich różnorodnych skutkach, jednocześnie ukazując wzajemne relacje między historią i pamięcią.

Violetta Rezler-Wasielewska
Dyrektor Centralnego Muzeum Jeńców
Wojennych w Łambinowicach-Opolu

Sehr geehrte Damen und Herren,

die Eröffnung der Dauerausstellung *Nach dem Krieg. Arbeitslager Łambinowice (1945/46)* im Zentralen Museum der Kriegsgefangenen Łambinowice-Opole am 3. Dezember 2013 war für unsere Institution ein wichtiges Ereignis. Die Ausstellung ist krönender Abschluss von fünfzig Jahren Arbeit am Aufbau einer festen Grundlage für die Vermittlung des Wissens über ein tragisches Erbe des 20. Jahrhunderts, das den Kern der Gedenkstätte Łambinowice darstellt. Es ist vor allem jenes verhängnisvolle Erbe des Nationalsozialismus und des Kommunismus, zweier totalitärer Systeme, die in Łambinowice (bis Ende des Zweiten Weltkriegs Lamsdorf) ihre noch immer erkennbaren Spuren hinterlassen und zu ihrer komplizierten, wenngleich für das durch vielfältige Grenzen gespaltene Schlesien typischen Symbolik beigetragen haben.

Der Ausstellung liegen langjährige Geschichtsforschungen zugrunde, die im Museum von Edmund Nowak in der Wendezeit 1989/90 eingeleitet wurden. Diese wurden bislang von der Verbreitung von Erkenntnissen bei wissenschaftlichen Treffen und in Publikationen begleitet. Sie waren zugleich notwendig im langwierigen Prozess der Gestaltung eines symbolischen Raumes der Gedenkstätte hinsichtlich des Arbeitslagers Łambinowice (1945/46), den heute Orte des Gedenkens, darunter ein Friedhof der Opfer, bilden. Es fehlte nur noch ein letzter Baustein: eine Ausstellung, d.h. eine transparente visuelle Präsentation über die Geschichte des Lagers und die dort inhaftierten Menschen sowie ein Andenken an diese.

Die Erweiterung der Dauerausstellung im Museum Łambinowice, welche zuvor hauptsächlich auf den Zweiten Weltkrieg fokussiert war, um einen Nachkriegsaspekt macht es in diesem Kontext leichter, Kenntnisse über tragische Folgen des Krieges an diesem konkreten Ort im historischen Gedächtnis zu verankern, und schafft Voraussetzungen für eine verantwortungsvolle Bildungsarbeit. Die Ausstellung veranschaulicht allerdings nicht nur sehr prägnant die Konsequenzen eines geschichtlichen Prozesses, der mit dem Aufkommen und der Ausbreitung des Nationalsozialismus begann und nach dem Krieg Aussiedlungen und Repressionen nach sich zog, von denen Schlesien ja vehement betroffen war. Indem sie unmittelbare und weitreichende Folgen des Zweiten Weltkriegs zeigt, verstärkt die Ausstellung noch zusätzlich die Antikriegs-Botschaft der Gedenkstätte Łambinowice, die gleich drei Mal von Krieg gezeichnet wurde – denn Lamsdorf steht ja für Gefangenenlager in den beiden Weltkriegen und noch im 19. Jahrhundert während des Deutsch-Französischen Krieges.

Das Ereignis ist somit von historischer und gesellschaftlicher Bedeutung. *Nach dem Krieg. Arbeitslager Łambinowice (1945/46)* ist der polenweit erste Versuch, die Geschichte des Nachkriegslagers und dessen Folgewirkungen sowie jenen besonderen Widerstreit zweier Gedächtnisse – des polnischen und des deutschen – ohne Relativierungen darzustellen (der erste, aber nicht der einzige: im Oktober 2014 eröffnete das Stadtmuseum von Jaworzno eine Ausstellung *Ein Lager der zwei Totalitarismen. Jaworzno 1943-1956*). Es ist auch ein Versuch, Vorurteile und historiografische Kontroversen zu überwinden, die das deutsch-polnische Verhältnis und die interethnischen Beziehungen im Opper Schlesien belasten. Wir wollen mit dieser Ausstellung und mit dem vorliegenden Katalog zum Nachdenken über dramatische Menschenschicksale inmitten der Kriegs- und Nachkriegswirren anregen – und damit zu einem besseren Kennenlernen und Verstehen der neuesten Geschichte unserer Region und unseres Landes.

Der Katalog, den wir hiermit dem Leser übergeben, ist zusätzlich bereichert um die Niederschrift einer die Vernissage begleitenden aufschlussreichen Debatte mit den namhaften polnischen Historikern Stanisław Jankowiak, Bernard Linek, Paweł Machcewicz, Piotr Madajczyk, Edmund Nowak und Krzysztof Ruchniewicz. Sie verleiht den Geschehnissen, von denen unsere Ausstellung handelt, einen breiten Hintergrund. Die Debatte in Łambinowice ist ein Beitrag zu der noch immer, wenn auch mit unterschiedlicher Intensität geführten Diskussion über die Gräueltaten des Zweiten Weltkriegs und ihre vielfältigen Folgen sowie eine Widerspiegelung der Wechselbeziehung zwischen Geschichte und Gedächtnis.

Violetta Rezler-Wasielewska

Direktorin des Zentralen Museums
der Kriegsgefangenen Łambinowice-Opole